

Sanda-Maria BUTA

EVOLUȚIA GÂNDIRII POLITICE A ROMÂNILOR ARDELENI (SEC. XVIII-XIX)

Constituirea în state naționale a popoarelor mici și mijlocii din centrul și sud-estul Europei a fost un proces complex și îndelungat, determinat de apariția și cristalizarea unor concepte politice care au produs mutații în mentalitate și au generat acțiuni.

Majoritatea realizărilor politice din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea fuseseră cerute și justificate de români încă înainte de 1800. La sfârșitul secolului al XVIII-lea erau deja formulate concepte ca „națiune”, „conștiință națională”, „renaștere națională și spirituală”.

Germanii conștiinței naționale apar în secolul al XVII-lea când, prin teza unității de origine și a latinității limbii lor, Dimitrie Cantemir fundamentează conștiința etnică.

O evoluție constantă a conștiinței naționale și a ideologiei naționale moderne poate fi urmărită de-a lungul unui secol, începând cu activitatea episcopului Ioan Inocențiu Micu-Klein, continuând cu studii erudite de istorie și lingvistică ale corifeilor Școlii Ardelene și ale unor cărturari din Principate, până la teoriile social-politice liberale ale generației de la 1848.

Atașamentul față de un sistem de valori comune și întrepătrunderea nivelurilor culturale au dus cu timpul la formarea unei conștiințe de sine care, odată cu ancorarea mai puternică a luptei politice în realitățile sociale și economice, începe să fie dominată de ideea națională.

La începutul secolului al XVIII-lea, de-a lungul câtorva decenii, conducătorii clerului unit din Transilvania au interpretat a doua *Diplomă Leopoldină* drept un act prin care românilor le era permisă ridicarea la gradul de cea de-a patra națiune. Respectarea promisiunilor cuprinse în acest act a generat o tenace activitate politică, care a dus și la cristalizarea conceptului de națiune.

Sub forma unei naționalități unite, cu o bază a comunității de natură etnică apar românii ardeleni pentru prima dată în concepția lui Ioan Inocențiu Micu-Klein, care, în 1735, cerea egala îndreptățire politică „a celei mai numeroase națiuni din Ardeal” care „dă visteriei statului cele mai multe contribuțiuni” și care, prin „virtute, știință și iscusința treburilor publice”¹ nu este cu nimic inferioară națiunii maghiare.

Practicile religioase, combinate cu tradiții imemorabile, creaseră în timp un spirit de comunitate ce lega viețile individuale într-un tot, născând un sentiment de solidaritate.

Această solidaritate, care era de esență religioasă, a dat o orientare modernă concepției lui Ioan Inocențiu Micu-Klein despre națiune, pentru că cel mai ades folosea termenul „natio”, în sensul de comuniune prin origini, obiceiuri, religie.

Superioară acestei concepții, cea a cărturarilor greco-catolici de la jumătatea secolului al XVIII-lea era exprimată prin sintagma „Romano-Valachus”, care încerca să pună în evidență individualitatea latină a românilor, care îi separa de celelalte popoare ortodoxe de origine slavă. Prin scoaterea românilor din lumea ortodoxă, considerând Unirea cu Biserica Romei ca o întoarcere spre originile romane, cărturarii uniți sugerau o concepție etnico-culturală a națiunii și păreau să pună cerințele de naționalitate etnică în fața religiei.

Pentru lumea satului, religia determina cadrul de referință pământeană. Atunci când se gândeau la o apartenență mai largă decât familia sau satul, țărani considerau că fac parte din lumea ortodoxă. Lupta pe care au dus-o în secolul al XVIII-lea alături de sârbi și sub protecția mai mult sau mai puțin explicită a Rusiei denotă un sentiment de solidaritate mai puternic față de aceia decât față de românii

¹ *Magyar Országos Levéltár*, Budapesta, Erdélyi Kancellaria 1735/28.

greco-catolici. Astfel, la jumătatea secolului al XVIII-lea a apărut o formă de conștiință denumită „națiune-confesiune”.

În antiteză, elita intelectuală, care se implicase în lumea modernă, având acces la cultura occidentală care le pune la îndemână o bogăție de idei pe care le puteau compara în mod critic, gândea tot mai mult în funcție de „națiune” ca instituție ce dă semnificație și scop existenței pământești a oamenilor.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea se produce o schimbare în gândirea românilor ardeleni, care încep să-și sprijine acțiunile pe temeiul istoric, cel confesional fiind aproape total părăsit. Explicația se găsește în puternicul impuls pe care-l dau vieții culturale românești tinerii intelectuali educați la Congregația „De Propaganda Fidae” din Roma.

În *Supplex Libellus Valachorum* accentul se pune pe argumentul istoric – originea și vechimea neamului nostru. În încheierea acestui act ce cuprindea fundamentarea științifică a drepturilor unui popor și revendicările sale grupate în jurul unui adevărat program politic, semnatarii cereau instrumentul prin care vor vorbi românii ardeleni la 1848 – *conferința națională*.²

Dar nici formula istorică – asemenea celei confesionale – nu a dus la rezultatul dorit. Forma de manifestare era *petiția*. Cele mai importante până la 1848 au fost *Suplicele* din 1830 și 1842.³

Sub influența ideilor Revoluției franceze, gândirea politică a Transilvaniei se dezvoltă către o democrație socială și parlamentară, ca bază a revendicărilor naționale. Este o gândire politică cu puncte de plecare democratice, preocupată de progresul în toate direcțiile, ținând seama de nivelul politic și intelectual al Europei.

În *Declarația* citită de Simion Bărnuțiu pe Câmpia Libertății de la Blaj – care a constituit programul politic director pentru linia pe care o vor urma și acțiunile ce le vor întreprinde românii ardeleni până la Marea Unire – dezideratele au sporit considerabil și ele sunt prezentate de către oamenii politici în numele națiunii române politice.

După instaurarea regimului dualist românii își vor continua lupta pentru emancipare națională și socială în formula respectului pentru constituția veche a Transilvaniei, cea care susține – confirmată fiind de *Diploma Leopoldină* din 1691 – autonomia Transilvaniei, considerată ca țară independentă. Numai cu această condiție Ardealul acceptase sceptrul austriac, iar românii nu au consimțit niciodată la unirea cu Ungaria.

Drumul ascendent al mișcării petiționare, punctat de numeroase memorii din perioada constituțională, de *Marea petiție* din 1866, de *Pronunciamentul de la Blaj* și de cele redactate după instaurarea dualismului, înregistrează un spectaculos salt calitativ prin *Memorialul* din 1882.⁴

Cu realizarea hotărârii Conferinței Naționale a P.N.R. din 1881, de a se întocmi un document cuprinzător, limpede ca exprimare și care să se adreseze nu împăratului, ci opiniei publice din țară și străinătate, a fost inițial însărcinat Vincențiu Babeș.⁵ Documentul a fost însă redactat și publicat de George Barițiu în 1882. *Memorialul* – cum este cunoscut – va avea o profundă înrăurire asupra întregii mișcări memorandiste a deceniului prin noile sale orientări și prin puternicul ecou pe care l-a avut în străinătate.

Ziarul „Insbrucker Nachrichten” scria: „... *Memorandul acesta descrie istoria patimilor de o mie de ani a poporului român, într-o limbă clară, serioasă, bărbătească și convingătoare, combătând pe adversari tocmai cu armele lor. După ce ai terminat această lectură te întrebi, fără voie, de unde a luat acest popor tăria de viață cu care să poată lupta și rezista în lunga serie de ani – o mie, la nenumărate atacuri date asupra vieții sale*”⁶.

² David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

³ *Istoria României*, București, Editura Academică, 1964, vol. II.

⁴ S. Polverejan, N. Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente*, Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 25.

⁵ Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, Arhiva Mureșenilor, Dosar 555, doc. nr. 1900.

⁶ Apud E. Micu, *Contribuții la istoricul Memorandului*, în „Gazeta Juridică a Transilvaniei”, Brașov, 1947, p. 7.

Ultimul deceniu al secolului al XIX-lea a fost martorul unor acțiuni de o intensitate necunoscută până atunci, împotriva dualismului, din partea tuturor naționalităților din Imperiul Austro-Ungar, la loc de cinste situându-se *Memorandul Românilor din Transilvania și Ungaria către Majestatea Sa Imperială și Regală Apostolică Francisc Iosif I – Împărat al Austriei*⁷.

Apreciat ca „*cel mai cuprinzător act de acuzare adus de români împotriva regimului dualist*”⁸ *Memorandul*, aparent, poate fi considerat punctul de vârf al unui șir lung de jalbe și memorii adresate de românii ardeleni pe parcursul a două secole supremei autorități politice a monarhiei austriece. În realitate însă a însemnat mult mai mult prin consecințele sale.

Mișcarea memorandistă a influențat puternic și benefic în mod deosebit trei segmente ale opiniei publice: opinia publică românească din Transilvania care, spulberându-se „mitul Vienei”, devine mai conștientă de menirea și țelurile sale în cadrul națiunii române; opinia publică din România, unde, mai ales prin activitatea Ligii Culturale, se propagă și întreține cu deosebit succes ideea unității naționale a tuturor românilor; și opinia publică europeană, în primul rând aceea din țările ostile Triplei Alianțe, pentru care situația naționalităților din cadrul Imperiului Austro-Ungar, și a românilor în special, devine o problemă de interes general.⁹

Un rol important în Mișcarea memorandistă a jucat dr. Aurel Mureșianu și ziarul pe care-l conducea. „*Gazeta Transilvaniei*” a fost considerat ca organ al intereselor naționale și mult timp singura școală politică a românilor ardeleni.

Împlinirea Programului Partidului Național, în principal prin intermediul „*Gazetei*” devenite ziarul oficial al P.N.R., a constituit baza activității politice a lui Aurel Mureșianu, neabătut din calea devenită tradițională în familia Mureșenilor – „*calea de a munci pe ogorul înțelenit al neamului românesc*”¹⁰.

Cultura, talentul, intransigența caracterului și mai ales luciditatea politică fac din dr. Aurel Mureșianu una dintre cele mai remarcabile personalități ale Mișcării memorandiste. El este primul care încă din 1885 – în ciclul de articole *Români, Tronul și opinia publică* – susține necesitatea întocmirii unui memorandum adresat Coroanei. Este autorul unuia dintre cele două proiecte de *Memorandum*¹¹, iar în timpul procesului s-a remarcat ca apărător și ca unul dintre cei care au compus *Declarația* citită de dr. I. Rațiu.¹²

Așa după cum îl caracterizează Octavian Goga, „... *patriarh[ul] presei din Ardeal, ale cărui articole le ceteam zilnic cu profundă venerație în tinerețea noastră, avea însușirile care-l predestinau rolului de îndrumător al opiniei publice la noi... Toate faptele politice care se săvârșeau în vremea lui îi purtau pecetea individuală. Nu era comentatorul care vine din urmă, ci, la cele mai multe ocazii, autorul gândului inițial. În acest chip, fie că la Viena fonda societatea «România Jună», fie că scria articole la revistele din străinătate sau contribuia acasă la întemeierea vechiului Partid Național, fie că făcea închisoare la Cluj sau compunea «Memorandumul» către împărat, Aurel Mureșianu era în acțiunea permanentă a evoluției unui popor.*”¹³.

Mișcarea memorandistă – prin caracterul ei, prin scopul urmărit, prin mutațiile pe care le-a generat în sfera ideii de unitate națională, prin cristalizarea pe care o producea în ideologia P.N.R. – pregătește marele act al Unirii. Dar până la realizarea, în 1918, a principalului obiectiv al programului național, românii transilvăneni au parcurs un drum lung, de luptă continuă, în care secolul al XIX-lea

⁷ Titlul exemplarului original al *Memorandului* prezentat de românii ardeleni Cabinetului Imperial din Viena.

⁸ Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, p. 95.

⁹ S. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 23.

¹⁰ *Drapelul*, 9/12 iunie 1909.

¹¹ Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 12348.

¹² *Epoca*, nr. 3, 3 februarie 1929; E. Micu, *loc. cit.*

¹³ O. Goga, *Un gazetar de lege veche*, în „Țara noastră”, Cluj, an VII, 1926, nr. 22.

a reprezentat o perioadă de progrese, obținute însă într-un ritm lent. A existat mereu un decalaj cronologic între emiterea unei idei și punerea ei în operă.

Toate aceste acte politice au reprezentat – fiecare în parte – o anumită etapă în istoria luptei pentru păstrarea ființei naționale și trepte în evoluția gândirii politice.

The Evolution of the Political Thought of the Romanians from Transylvania in the 18th and 19th Centuries

Abstract

The political achievements of the Romanians from Transylvania in the 19th century and at the beginning of the 20th one were obtained as a result of the requests and struggles from even before the year 1800.

The Romanians' fight for national emancipation started in the 18th century, during the time of the bishop Ioan Inocențiu Micu-Klein. He elaborated many religious and historical notions, thus creating a religious solidarity and he spread in usage the term of "natio", which meant communion through origins, customs and religion.

At the beginning of the 19th century and moreover during the Revolution from 1848 the focus was held by the historical causes of the Romanians' wish to obtain freedom and equal rights with the other nations from Transylvania. The memorandums and petitions addressed by the Romanians' representatives to the authorities of the Austro-Hungarian Empire would become the main way of social and political protest in the 19th century.

After 1881, when the National Romanian Party unified itself, we can talk about a superior level that the Romanian political thought reached: the political fight. One of the most important memorandums addressed to the Austro-Hungarian Empire was the one from 1892, which triggered off in Transylvania a movement that was led, among others, by Dr. Aurel Mureșianu (the owner and editor of the "Transylvania's Gazette", a newspaper from Brașov).